

Professorsporträtt

VÅR FATTIGA LITTERATUR i nyare svensk idéhistoria har utökats med en doktorsavhandling av Ake Lillienstam: *Gustaf Steffen, samhällsteoretiker och idépolitiker* (Scandinavian University Books, 30:—). Gustaf Steffen (1864—1929), vars utvecklingsgång och vetenskapliga och politiska insatser här skildras, hade en högst ovanlig karriär. Född i Stockholm utanför äktenskapet — identifieringen av fadern är en respektabel detalj i Lillienstams forskning — lyckades han med hjälp av utomstående ta studentexamen och blev efter en kort tids naturvetenskapliga studier anställd som kemist i Tyskland. Han flyttade därefter till England och försörjde sig som journalist, särskilt med korrespondenser till Göteborgs Handelstidning, samtidigt som han studerade socialhistoria och inom detta område författade skrifter med vetenskaplig syftning. Sedan kom några års vistelse i Italien, med stimulanser för Steffens starka konstantintresse. År 1903 blev Steffen professor i nationalekonomi och sociologi vid Göteborgs högskola; ordet sociologi, som gjorde Steffen till vår förste "officielle" sociolog, lades till för att han skulle få professuren. Då Steffen vid 39 års ålder blev professor hade han en enastående internationell erfarenhet: fyra år i Tyskland, tio år i England, fem år i Italien. Som professor skrev Steffen ett stort antal arbeten, men deltog också i politiken. Han invaldes 1910 i första kammaren av socialdemokraterna och spelade en viss roll inom partiets försvarsvänliga och mot marxism och socialisering kritiska högerflygel. År 1915 uteslöts han ur partiet som aktivist och skrev under krigsåren en stort anlagd apologi för kriget i allmänhet och den tyska politiken i synnerhet.

Det är självfallet omöjligt för mig att mera nyanserat bedöma Lillienstams arbete. Mitt intryck är att författaren omsorgsfullt och med tillbörlig kritik i detaljerna redogör för Steffens skiftande vetenskapliga och politiska idéer. En rad intressanta episoder blir belysta: Steffens misslyckade resa, eller rättare reseförsök, med Strindberg i Frankrike 1886, hans bekantskap med fabianerna i England, hans förbindelser med Branting och invalet i riksdagen, hans relationer med tyska propagandister under första världskriget. Att Lillienstams skrift i karaktärs-teckning, överblick och stilistisk elegans är underlägsen Torsten Gårdlunds biografi över Knut Wicksell bör framhållas, men det

Gustaf Steffen (bilden) har blivit föremål för en avhandling av Ake Lillienstam, som nämns i denna artikel av Herbert Tingsten.

är inte en hårt drabbande anmärkning. Till stor del är Lillienstams arbete både roligt och instruktivt.

Den huvudsakliga svagheten i boken synes mig vara att den trots all detaljkritik har ett ganska starkt apologetiskt drag. Författaren försvarar Steffen, eller riktigare, han försvarar sig för att ha skrivit en avhandling om Steffens idéer. Kritiken får inte den generella och hårda karaktär som hade varit påkallad. Typiskt är att författaren i bokens sista avsnitt överlämnat den allmänna bedömningen av Steffen till den nyligen avlidne finländske diktaren Gunnar Björling, vars teckning är ytterst positiv: "Steffen stod på tröskeln till nya synsätt eller öppnade en väg till dem", han var "en representant för den humana period i mänskotankens historia som gick före och följde efter sekelskiftet. En intellektualismens och den sociala känslans tid lika väl som en individualismens och frihetsideals tid." Det torde i själva verket vara obestridligt att Steffen skrivit mycket litet av värde, att han var en diletant med högt utvecklad profetambition ("till högfärdsgalenskap gränssande självkänsla", skrev hans gynnare Karl Warburg) och att det mesta han presterat inte har med vetenskap att göra — såvida man inte i anslutning till en populär föreställning kallar vetenskap sådant som skrivs av professorer.

Steffen skiftade ofta uppfattning i ideologiska och vetenskapsteoretiska frågor; han påverkades, såsom Lillienstam visar, mycket starkt av de böcker han läste, och hans egna skrifter präglas av dessa snabbt växlande påverkningar. På en punkt var han emellertid — med undantag för det tidiga arbetet om den engelske lönearbetaren — stabil i sin hållning; han avvisade kvantitativa metoder, undvek konkreta undersökningar av verklighetsmaterial, spekulerade i stället för att forska. Hans verk flödar av allmänna resonemang kring begrepp som idealism, materialism och realism, intelligens, intuition och instinkt, framåtskridande och utveckling, kultur och civilisation. Detta innebär inte att han, såsom några av de tyska föregångarna, ägnade sig åt sträng och systematisk begrepps-exercis; dylika övningar, som åtminstone kan ge ett slags intellektuell spänst, var honom i stort sett främmande. Det förtjusta tumlandet i vaga och outredda distinktioner var hans sak. Detta kan möjligen sammanhånga med att Steffen var självlärd, att han aldrig fått någon teoretisk skolning, men hans löslighet och förkunnarpretentioner företer en ständigt stigande kurva.

Att Steffen konstruerade människor och samhällen ur djupet av sitt medvetande i stället för att ta reda på hur det förhöll sig gör att han inte blivit inspiratör för modern svensk sociologi — tvärtom framstår han som avskräckande exempel och har sannolikt bidragit att ge ordet sociologi dess oförtjänta vanrykte. Tidsläget för 40—70 år sedan kan dock inte göras ansvarigt för Steffens svagheter. Då han sökte förebilder utomlands synes han med vad han älskade att kalla "intuitiv" förmåga ha valt de sämsta som fanns att tillgå, framför allt de "tyskaste", inklusive fransmannen Bergson. På Steffens tid fanns redan en lysande, till stor del empirisk sociologi, exempelvis Westermarck, Durkheim, Max Weber — men dessa författare synes han knappast ha känt till. Även sådana spekulativa andar som Hobhouse och Ward — med vilka Lillienstam jämför Steffen — var vida fastare i sin metodik än denne. Bland äldre svenska sociologer är E H Thörnberg med sina friska iakttagelser vida läsvärdare än Steffen.

Steffens förening av pretention och oförmåga framträder kanske klarast i hans båda största och,

efter allt att döma, högstsyftande arbeten, "Världsåldrarna" och "Krig och kultur". På "Världsåldrarna", en av de värsta yttringarna av en betänklig verksamhet — historiefilosofin —, ingår Lillienstam enligt min mening inte tillräckligt, men han framhåver "de absurda konsekvenserna" av det använda perspektivet (parallellen mellan människor och nationer) och betonar att resultaten "är inte bara förelade utan brister i originalitet". "Krig och kultur" är i fråga om orimlighet och inkonsekvens ett gott motstycke. Här lovsprisas kriget i och för sig, moral och rätt i internationella förbindelser utdöms — och ändå söker Steffen visa att tyskarna inte ville krig och att de alltigenom hade "rätt". Såsom Lillienstam påpekar använder Steffen delvis samma metod för att idealisera Tyskland som Bergson brukade för att bevisa Frankrikes överlägsenhet — och polemiserade mot lärofadern Bergson för att denne tänkt så slappt i saken (Bergsons inlägg i ämnet har festligt sönderrivits av Arouet i "La fin d'une parade philosophique"). Björlings vackra ord om Steffen verkar obegripliga inför "Krig och kultur".

Den tyska vetenskapen hade vant sig vid ett konstlat, tungt, skolastiskt språk, i synnerhet emedan den levde vid idealismens kloster, akademierna. Detta prästvetenskapens språk var ett språk för de evigda. Man behövde därtill en nyckel, liksom till ett brev i chifferskrift. Utom detta fördärvade språk härskade ännu en annan villfarelse, som gick mycket djupare. Våra unga filosofer fördärvade icke blott sitt språk, utan även sin uppfattning. Umgänget i livet blev skolboksmässigt; det rådde denna lärda uppfattning av allmogliga saker som Goethe så mästertligt förlöjligt i samtalet mellan Mefistofeles och skolynglingen." Dessa ord skrevs av Alexander Herzen för hundra år sedan. De behöver inte mildras mycket för att vara tillämpliga på åtskilligt i tysk och svensk filosofi och samhällsvetenskap i början av 1900-talet. En undersökning av detta elände skulle bli ett roligt kapitel i idéhistorien. Steffen hade många kolleger, men kanske var han i fråga om begreppsrysel "den främste bland jämlikar".

HERBERT TINGSTEN

19